

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.26>**В. В. Сокуренко**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Одеського державного університету внутрішніх справ

orcid.org/0000-0001-6879-7376**СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНОЛОГІЇ ВІЙНИ:
ЦІНІСНО-СВІТОГЛЯДНИЙ КОМПОНЕНТ**

У статті розглядаються стратегічні засади мислення та організації протидії воєнним злочинам та пов'язаним з війною кримінальним правопорушенням. Обґрунтовується, що феномен війни чинить комплексний трансформуючий вплив на особистість, має травматичну властивість як у фізичному, психологічному, так і ментальному, моральному значеннях. Війна може стати як духовною катастрофою, так і засобом мобілізації народу, державотворчим та націєтворчим чинником. Відстоюється думка про те, що стратегування протидії злочинності на рівні стимулювання конструктивного потенціалу оборонної свідомості, прогресивно-ідентичнісних складових колективного буття та, водночас, блокування деструктивних компонентів колективної травматизації, ресентименту, ненависті має розглядатися як особлива сфера кримінологічного мислення, що формується та розгортається у концепції кримінології війни. Доводиться, що базисом для кримінологічної стратегії означеного штибу є ціннісно-світоглядний компонент. На даному етапі протидії збройній агресії російської федерації його стрижнем запропоновано визнати: 1) військово-патріотичне виховання як цільових груп (військовослужбовців, учнівської молоді, студентства, інших груп мобілізаційного резерву), так і широких верств населення як засіб зміцнення національної ідентичності; 2) національно-ідентичнісне просвітництво як напрям гуманітарної політики, спрямованої на зниження інтенсивності відтворення фронтів в українському суспільстві та обструкції детермінаційного комплексу фронтірної злочинності, поширення злочинів на ґрунті ненависті. Цей підхід доцільно також використовувати в межах реалізації перехідного правосуддя в Україні у постконфліктний період.

Ключові слова: війна, Батьківщина, агресія, злочинність, кримінологія війни кримінологічна стратегія, ціннісно-світоглядна складова, військово-патріотичне виховання, національно-патріотична еліта, мужність, братерство, самопожертва, ідентичність.

Sokurenko V. V. STRATEGIC PRINCIPLES OF CRIME PREVENTION IN THE CONCEPT OF CRIMINOLOGY OF WAR: A VALUE AND IDEOLOGICAL COMPONENT

The article examines the strategic principles of thinking and organization of counteraction to war crimes and war-related criminal offenses. It has been substantiated that the phenomenon of war has a comprehensive transformative effect on the individual, and has a traumatic character in physical and psychological, as well as mental and moral terms. War could become both a spiritual catastrophe as well as means of mobilizing the people, state-building and nation-building factor. It is argued that the strategy of combating crime at the level of stimulating the constructive potential of defensive consciousness, progressive identity components of collective existence and, at the same time, blocking the destructive components of collective traumatization, resentment, hatred should be considered as a special area of criminological thought, which is formed and developed in the concept of criminology of war. It is proved that the basis for this type of criminological strategy is the value and ideological component. At this stage of countering the armed aggression of the Russian Federation, it is proposed to recognize it as the core: 1) military-patriotic education of both target groups (military personnel, pupils, students, other groups of the mobilization reserve) and the general population as a means of strengthening national identity; 2) national-identity education as a direction of humanitarian policy aimed at reducing the intensity of the reproduction of frontiers in Ukrainian society and obstructing the deterministic complex of frontline crime and the spread of hate crimes. This approach should also be used in the implementation of transitional justice in Ukraine in the post-conflict period.

Key words: war, homeland, aggression, crime, criminology of war, criminological strategy, value and ideological component, military-patriotic education, national-patriotic elite, courage, brotherhood, self-sacrifice, identity.

«Душу – Богові, життя – Батьківщині, честь – нікому».

*Війна змінює людину, загострює в ній головне.
Я впевнений, що з тими людьми, які утримували аеропорт,
можна і в саме пекло йти – вони ніколи не зрадять [1].*

*Важко назвати іншу націю, яку б так часто знищували
і так нещадно шматували, ділячи між жадібними сусідами,
і яка знову поставала б до життя, як фенікс із попелу, народжувала нову еліту,
знаходила сили для самоствердження.*

В'ячеслав Чорновіл

Війна: виклики, загрози, перспективи. Після 24 лютого 2022 р. соціально-політична й соціально-економічна ситуація не лише на європейському континенті набула нових характеристик, і таких дилем можливого розвитку подій, вибір між якими очевидно не принесе швидких позитивних змін на краще. Справа в тому, що нібито локальна війна за східними межами Європейського Союзу загрожувала перерости в геополітичний збройний конфлікт із застосуванням арсеналів зброї масового ураження. У минулому столітті визнання потенційними учасниками світового ядерного конфлікту принципу взаємної непомірної шкоди від застосування ядерної зброї стримувало потенційного агресора від спокуси застосування воєнної сили аж до початку нового етапу протистояння західних демократій і РФ, яка наразі намагається за допомогою окупації та анексії територій України повернути світ до часів світових війн минулого століття [2, с. 15].

Війна – це стан суспільної кризи, високих ентропійних показників і високої напруженості. З точки зору суспільного менеджменту тут важливими є моменти входження в нього, перебування і вихід. Вони і є в даному разі моментами швидких фазових переключень, які характеризуються варіативністю можливих траєкторій подальших суспільних змін і непередбачуваністю того, який з цих варіантів стане реальністю [2, с. 109]. Війна – це час важких випробувань для громадян і держави. Водночас війна надзвичайно посилила громадянську та патріотичну консолідацію українського суспільства. Звичайно, зовнішня воєнна агресія – це природний фактор консолідації будь-якого суспільства. Але у випадку України це має особливе значення, адже передумовою російського вторгнення було хибне уявлення про фундаментальні регіональні та ідентифікаційні розколи України, зокрема поміж переважно українськомовним Заходом, Північчю та Центром країни, включаючи Київ, та її переважно російськомовними Півднем і Сходом. Стратегічний прорахунок путінського режиму полягав, зокрема, у тому, що переважно російськомовні жителі Сходу та Півдня країни не будуть чинити спротив російському вторгненню і радо зустрічатимуть квітами так званих визволителів. Натомість зворотним ефектом вторгнення стало те, що багато жителів цих регіонів, які на власному досвіді відчули всі жахи ракетних обстрілів, убивств і руйнувань, що їх несе так званий «руській мір», російський світ, лише більшою мірою утвердилися у своїй українській самоідентифікації й частина з них перейшла з російської на українську мову у своїй щоденній комунікації. Опитування, проведене в Одесі та області в червні 2022 р., фіксує ці українськомовні настрої жителів регіону. Так, близько 63% опитаних були готові до збройного

спротиву проти російських військ і 91% респондентів пишаються своїм українським громадянством. Водночас, за результатами опитування, переважна більшість опитаних (88%) повідомила про різке погіршення своїх оцінок вищого російського керівництва і близько 80% респондентів значне посилення негативного ставлення до росіян у цілому. Відзначаючи такий різкий поворот в оцінках жителів регіону, в якому історично був доволі високим рівень проросійських sentimentів, можна говорити про істотний зсув у бік патріотичних україноцентричних та одночасно антиросійських орієнтацій у масовій свідомості українців загалом [2, с. 25–26]. Саме цей зсув має постати об'єктом найпильнішої уваги у концепції кримінології війни. У його контурах варто вбачати основний потенціал для системних соціальних перетворень, передусім гуманітарного штибу, що унеможливають або принаймні зменшать ризик повторення травматичного досвіду, мінімізують соціальний запит на російсько-фашизоїдну реальність і, таким чином знизять вірогідність повторення масштабної війни. Разом з тим, як і будь-яка завершена кримінологічна концепція, кримінологія війни у своєму фіналізуючому сегменті має вмщати стратегічні засади розгортання антикримінальних практик, протидії злочинності. І розробленню таких засад належить приділити окрему увагу.

Принагідно зауважимо, що стратегічне мислення не є хаотичним. Будучи за визначенням цілісним, воно може та має структуруватися задля збереження цілеспрямованості інтелектуальної діяльності та її реалізації у прийнятній для практичних потреб формах, в тому числі й зокрема документальній (кримінологічні стратегії, програми, плани). Відтак, варто, на нашу думку, говорити про стратегічний базис, структурний та функціональний компоненти. Базис – назва умовна, що позначає засадничу роль, яку виконує ціннісно-світоглядна складова, або компонент. Вона визначає аксіологічні установки, орієнтації стратега – носія стратегічного мислення (це в тому числі може бути група суб'єктів). В межах концепції, чи-то пак парадигми кримінології війни змістовне насичення ціннісно-світоглядного компонента закономірно впливає із бачення цінності України, блага державного суверенітету й територіальної цілісності як умов забезпечення можливості майбутніх поколінь, збереження української ідентичності. Однак, вважаємо, не потребує додаткової аргументації теза про те, що таке бачення, яке має втілюватись і на рівні стратегування, і на рівні програмування, планування та безпосередньої реалізації кримінально-превентивних заходів, повинно бути планом іманенції як для стратега, так і для оператора кримінологічної діяльності. Усвідомлення цієї обставини ставить

на порядок денний питання про виняткову значущість військово-патріотичного виховання саме як елемента загальносоціального запобігання злочинності.

Ціннісно-світоглядний компонент як базис стратегії протидії злочинності в парадигмі кримінології війни. Уперше поняття стратегії в галузі попередження злочинності було використано на VI конгресі ООН, що проходив у Каракасі (Венецуела) у 1980 р. Його було визначено як комплексну програму, спрямовану на попередження явищ і моделей поведінки, що є соціально неприйнятними. У такому формулюванні об'єктом попередження була визнана не лише кримінально карана поведінка, а й широкий діапазон девіантної поведінки. Значна кількість учасників конгресу дійшли висновку, що під стратегією в галузі попередження злочинності слід розуміти розробку теоретичних основ раціонального планування попередження злочинності [3, с. 168]. Сучасна кримінологічна теорія й практика інтегрувала й розвинула стратегічний підхід у свої виміри. Узвичаєним стало розуміння стратегії протидії злочинності як системи обґрунтованих та офіційно прийнятих поглядів та уявлень, принципів і положень про шляхи, засоби й механізм захисту життєво важливих інтересів громадянина, суспільства та держави, законних, із точки зору права, від внутрішніх і зовнішніх загроз з боку злочинності [4; 5, с. 143].

Тут слід згадати і про фронтір, який Ю. В. Орлов визначає, як кордон та прикордоння між світами, культурами, епохами в актуальному (одному) календарному, фізичному часі. Це – місце активної взаємодії, зіткнення цивілізацій, культур. І місце це – опозиційне, визначене станом боротьби, імпліцитно передбачає експансію та захист, стан ворожості, тривожності, жертвовності. Це місце – міфологізоване, визначає бінарну опозицію, матрицю сприйняття, соціального орієнтування, в якій той самий кордон, межа виконують функцію групової консолідації, солідаризації у протиставленні, відмежуванні та, таким чином, визначенні ідентичності. У сучасному світі з розвиненими формами масової комунікації, ефектами глобалізації, що в значній мірі (за нормальних, не екстремальних умов) елімінують значення державних кордонів, фронтитири мають властивість виникати на інших, не фізичних рівнях соціально-групових взаємодій. Вони представлені межами соціальних сценаріїв, наративів, дискурсів, знаково-символічних, меметичних систем. Межі ці мають як географічні, так і позагеографічні контури фіксації. При цьому важливо бути свідомим тієї обставини, що, будучи емоційно резонансними, суб'єктивно значущими обрисами інтерактивних матриць, в межах яких відбувається соціальна ідентифікація, привлас-

нення й ретрансляція досвіду (пам'яті, постпам'яті – у термінології М. Хірш) попередніх поколінь як власного, фронтити постають зонами актуалізації бінарних опозицій. Для бінарних же опозицій («свій – чужий», «Схід – Захід», «проукраїнський – проросійський», «патріот – сепаратист» і т.д.) властивим є відношення не констеляції, а субординації, ієрархії. Звідси – й прагнення до домінування, підкорення. Тож фронтити завжди постають як результат та, в той же час, фактор детермінації різниці потенціалів (відмінностей на рівні соціальних конвенцій про ідентичність, оцінки минулого, теперішнього та майбутнього), а тому несуть на собі заряд соціальної напруженості, конфліктогенності, криміногенності [6, с. 100–101].

Військово-патріотичне виховання в сучасних умовах. Відомі вчені В. Горак, Н. Кляторний, Е. Соколова, В. Кузнецов визначили військово-патріотичне виховання як засіб підготовки до захисту миру, виховання молоді в душі миру. Вони вважають, що борець за мир – це одночасно й захисник Вітчизни. Служба у Збройних силах авторами розглядається як активна форма боротьби за мир, а виховання в душі миру – як важливий аспект інтернаціонального виховання. З іншого боку, військово-патріотичне виховання, маючи за мету підготувати молодь до військової служби й захисту Батьківщини, тим самим спрямоване за зміцнення оборонного потенціалу країни, виступає важливим засобом підготовки молоді до захисту миру. Виокремлення цієї функції є новим і дуже важливим доповненням до визначення сутності військово-патріотичного виховання молоді за сучасних умов. Автори Програми українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді І. Бех і К. Чорна зазначають, що в сучасних умовах військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування готовності до військової служби як особливого виду державної служби. Його зміст, на думку вчених, визначається національними інтересами України й покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки Української держави від зовнішньої загрози. Перш ніж говорити про зміст військово-патріотичного виховання, необхідно визначити виховний ідеал військово-патріотичного виховання як частини національно-патріотичного виховання. Його метою є створення здорових умов становлення свідомих, міцних духом та активних громадян як захисників, оборонців рідного дому, краю, держави, воїнів [7, с. 158].

Завданнями військово-патріотичного виховання у нинішніх умовах є:

- формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей;
- повага до Конституції та інших законів України;

– виховання громадянських почуттів і свідомості, соціальної активності і відповідальності за доручені державні та громадські справи;

– формування здібностей до аналізу зовнішнього та внутріполітичного становища, вміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події, що відбуваються в державі і світі, свою роль та місце в цих подіях;

– створення нормативно-правової бази та комплексу заходів щодо виховання патріотичних почуттів і свідомості громадян України;

– формування прагнення до оволодіння військовими знаннями, відповідного рівня фізичної підготовки та витривалості;

– підвищення престижу військової служби, військова професійна орієнтація молоді, формування і розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту держави і служби у ЗСУ та інших військових формуваннях, підготовка кандидатів для вступу у вищі військові навчальні заклади і проходження військової служби за контрактом;

– створення системи військово-патріотичного виховання;

– соціальність, заснована на вивченні норм моралі, їх дотриманні, виховання шанобливого ставлення до культури, історії, мови, звичаїв і традицій українського народу [8, с. 208–209].

Національно-патріотична еліта як майбутнє української держави. Якщо говорити про формування нової еліти, то можемо звернутись до описаних рис провідної верстви визначним філософом-державником українського націоналізму Дмитром Донцовим. За його переконанням, такі люди повинні мати у своєму характері такі риси: мудрість, шляхетність, мужність. Їх формування можемо висловити шляхом поєднання різних процесів розвитку особистості: – мужність (відвага): формується на поєднанні в першу чергу фізичного та духовного розвитку особистості (сила та воля); – шляхетність: формується під час поєднання, в першу чергу, емоційного та духовного розвитку особистості (плекання характеру); – мудрість: формується поєднанням розумового й духовного розвитку особистості. Як плекати риси провідної верстви (за Д. Донцовим): – мудрість = розумова + духовна сфери (як основа світогляду); – шляхетність = емоційна + духовна сфери (як основа характеру); – відвага = фізична + духовна сфери (як основа волі до життя) [9, с. 15]. Говорячи про ідеологічний компонент: формування патріотичної самосвідомості та української національної ідентичності, треба відзначити, що цей процес відбувається під час вивчення історії українського війська, історії національно-визвольної боротьби, зокрема й сучасної російсько-української війни. Розглядати питання про нинішні Збройні сили України та силові структури варто крізь стан, структуру,

озброєння, символіку, знаки розрізнення, правові аспекти захисту Батьківщини та ведення війни; загальний огляд армій країн світу; геополітичні виклики та загрози для України; військової доктрини України; партнерів України в міжнародному військовому співробітництві. Окрім цього важливим є вивчення культу героїв, здійснення опіки над ветеранами та догляд за могилами. Звичним є дотримання традицій військових свят [7, с. 159].

Наукове та соціально-політичне підґрунтя вивчення проблеми військово-патріотичного виховання. Вивчення й аналіз літератури, методичних рекомендацій і програм засвідчує, що більшістю дослідників військово-патріотичне виховання розглядається як цілеспрямований процес формування в допризовної молоді патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, виховання почуття поваги, відданості й любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей, відповідального ставлення до майбутньої військової служби й постійної готовності до захисту територіальної цілісності й незалежності Української держави в умовах мирного і воєнного часу. Отже, військово-патріотичне виховання є комплексною, системною й цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, церкви інших соціальних інститутів, націленою на формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності й незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної та соціальної держави. Тобто основою військово-патріотичного виховання є формування в допризовної молоді відповідального ставлення до майбутньої військової служби у Збройних силах України й виховання постійної готовності до захисту Української держави. Стратегічна мета військово-патріотичного виховання як частини системи національно-патріотичного виховання – формування нової української національної еліти, зокрема військової. Безпосередня ціль – виховати у громадян готовність захищати свою свободу й національні інтереси України, зокрема й зі зброєю в руках. Провідна функція військово-патріотичного виховання – просвітницька. Ціль – формування життєвих цінностей та ідеалів чоловіка, батька, захисника, оборонця, воїна. Залишаються недостатньо вивченими питання організації таборів, вишколів та інших заходів військово-патріотичного виховання в молодіжних організаціях; дослідження відкриває шлях до подальших наукових пошуків у теорії та методиці національно-патріотичного

виховання. Також актуальним залишається питання підготовки кваліфікованих інструкторів військово-патріотичного виховання для молодіжних організацій тощо [7, с. 160–161].

Мужність, братерство та самопожертва на прикладах книги АД 242 (Харків, 2016). Аналіз підручників для українських курсантів, а також Статуту ЗС України засвідчив, що в них йдеться про цінності та пріоритети, які є інтернаціональними, вони притаманні професійній військовій комунікативній культурі як такі. З метою виявлення національно-специфічних ціннісних пріоритетів українських військовиків звернемося до аналізу реальної комунікації, який проводився на матеріалах публікацій на сайтах «BBC News Україна», «Тиждень.ua» та книги «АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви» (в основу книги покладені реальні історії та свідчення захисників Донецького аеропорту). Український військовий – це уособлення сили духу, неймовірних вольових якостей і нездоланного прагнення до перемоги [10, с. 38].

Л. М. Пелепейченко та інші автори наводять приклади з книги «АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви»: Можна говорити і про генетичну пам'ять, і про багато інших речей, таких як козацький дух. Як кажуть, з такими людьми я б воював. Це – козаки. Це – дух. Це – надзвичайний внутрішній дух, коли люди потрапляють в страшні обставини, але не тікають, вони в певний момент відрікаються від усього, що є в мирному житті, і готові йти до перемоги навіть ціною власного життя. Публікації на сторінках Інтернет-видань містять підтвердження, що український військовий готовий йти на самопожертву, ніколи не зрадить і не залишить побратима в біді: Війна змінює людину, загострює в ній головне. Я впевнений, що з тими людьми, які утримували аеропорт, можна і в саме пекло йти – вони ніколи не зрадять [1]. Аналогічні ціннісні пріоритети виявляються й у дискурсі інтерв'ю полковника ВДВ України Петра Потехіна, який розповів про виконання одного з бойових завдань. Виступаючи перед бійцями з інформацією про поставлене завдання, П. Потехін назвав найбільші духовні цінності українських воїнів: Ми можемо не повернутись... Але ми військові люди, і помирати за Вітчизну – це наш обов'язок. І там, на СаурМогилі, нас чекають наші товариші, їх всього десять бійців. І ніхто інший, крім нас, їх не врятує. Я сам поведу вас. Я вас не покину. Добровольці – три кроки вперед! (Далі вже не у виступі, а в його розповіді: І сім воїнів вийшли із строю) [1].

Аналіз текстів виступів українських військових на сайтах Інтернету засвідчив, що українські військові як найбільшу цінність визнають територіальну цілісність своєї країни, тому патріотичні настрої ґрунтуються саме на захисті кордонів

держави, а не влади: Бо яка б не була у нас влада, що б не коїлося, це наша країна, і ми маємо розбиратися у всьому самі. А щоб приходили сюди чужинці, нехай навіть, як кажуть, наші брати слов'яни, я цього допустити не можу. Нехай вони у себе самі, а ми у себе розберемося [1]. Це пов'язано з особливостями національного характеру. Українці, як відомо, нація волелюбна, яка плекає демократичні цінності, не зазіхає на чуже, але й за свою землю готова голови покласти. Вчинки українських військових свідчать, що вони – надзвичайно патріотичні та щирі в любові до Батьківщини, патріотичні настрої передаються за допомогою таких висловлювань, як «йти до перемоги навіть ціною власного життя», «не боїмося вмерти за свою країну», «воюємо за честь, за нашу державу». Помітне місце серед ціннісних пріоритетів українських військових посідають СІМ'Я та ВІРА. Визнання сімейних цінностей як пріоритетних змусило багатьох військових зробити свій вибір і піти «захищати свою країну, свої родини, свій реальний чи міфічний «садок вишневий коло хати». Дехто згадує, що спочатку йшов боронити свою сім'ю, щоб їх не торкнулося таке горе, як війна, але потім прийшло усвідомлення масштабів того, за що ведеться боротьба. Трансформацію поглядів можемо проілюструвати такими прикладами. На початку війни один із військових згадує: «Коли йшов на війну, то не мислив масштабами країни. Я боровся за свою сім'ю, за свій клаптик землі, щоб сюди не прийшла війна, щоб ні до моєї дружини, ні до дітей ніхто не міг торкнутися, щоб вони могли спокійно жити» [11].

Духовно-культурні та сімейні цінності у військово-патріотичному вихованні. Культура відіграє особливу роль в особливостях світосприйняття, які притаманні відповідному етносу, оцінці подій і вчинків людей. Усі названі ознаки зумовлюють способи комунікативної взаємодії людей у соціумі, слугують своєрідним кодексом їхньої комунікативної поведінки. Отже, комунікативна культура – це спосіб комунікативної взаємодії людей у соціумі, зумовлений сукупністю цінностей і норм, притаманних великій соціальній групі людей, народу загалом або нації. Відповідно, професійну комунікативну культуру визначаємо як спосіб комунікативної взаємодії людей, зумовлений сукупністю цінностей і норм, притаманних певній професії. Зрозуміло, що в професійній комунікативній культурі поєднуються загальнонаціональні цінності (вони є базовими) і ті, що найбільшою мірою відповідають завданням галузі чи окремої професії [10, с. 36]. Так, сім'я як український національний ціннісний пріоритет притаманна й професійній культурі військових. Віра є однією з беззаперечних цінностей українського військового, багато хто із захисників України згадує, що саме віра в Бога та молитва рятувала їх

від вогню під час бою, «з Богом» вони йшли в бій, виносили поранених з-під завалів та обстрілів: Коли сідаєш у БТР, який би ти не був «Рембо», яку б не мав підготовку та неймовірні уміння, там ти можеш лише молитися, бо сидиш у «консервній банці» і не можеш сховатися. Тебе везуть, і якщо попадуть – ти труп. Єдине, що ми могли, – сидіти і молилися. Я телефонував своїм знайомим і просив, щоб вони також молилися. Кажу, зараз будемо виходити, попросіть, щоб вийшли живими [1]. Українські військові справді щоразу засвідчують приклад безстрашності перед обличчям ворога, вони не бояться смерті й готові боротися до кінця, але важко переживають втрату бойових побратимів: «Я підготував себе до того, що вмирати не страшно, до власної смерті я був готовий. Але не до того, що буду втрачати друзів. Це найстрашніше» [1]. «Чудові були – і як люди, і як товариші, і як бійці. Їхню втрату дуже важко усвідомити, у це важко повірити й пережити» [1].

Національна ідентичність як стратегічна ціль. Відповідно до п. 17 ч. 1 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [12]. Цим же законом визначено і те, що військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони [12]. Вважаємо цілком виправданим приділення у першому в історії нашої держави спеціальному нормативно-правовому акті щодо питань національної ідентичності значної уваги функціоналу військово-патріотичного виховання. Дійсно, війна може стати як духовною катастрофою, так і засобом мобілізації народу, державотворчим та націєтворчим чинником. Стратегування ж протидії злочинності на рівні стимулювання конструктивного потенціалу оборонної свідомості, прогресивно-ідентичнісних складових колективного буття (зокрема й через військово-патріотичне виховання) та, водночас, блокування деструктивних компонентів колективної травматизації, ресентименту, ненависті має розглядатися як особлива сфера кримінологічного мислення, що формується та розгортається у концепції кримінології війни. Це означає, що національна ідентичність в умовах війни формується як самодостатній концепт, але, в той же час,

і як опозиційна ментальність. Українці воюють в тому числі і за те, щоб не перетворитися на росіян, а держава на стала авторитарним покручем зразка «срр2.0», з яким сьогодні асоціюється російська федерація. Українська ідентичність – ідентичність майбутнього. Російська – ідентичність минулого. В цьому контексті безумовно правим є Ю. В. Орлов, який, досліджуючи феномен сучасного російського фашизму, констатує, що російський фашизм окрім іншого є суть агресивна архаїка, що втілює прагнення уповільнити плин часу, відтягнувши внутрішню сингулярність, а по суті соціальний вибух, з яким відбудеться прорив до майбутнього. Для цього необхідні укорінені в минулому практики, актуалізація епосу війни, нова-стара мілітарна домінантність соціальності. Такою є вимога циклосу; невротична нав'язливість травми війни вимагає онтологізації; у циклосі і війні циклічні. Прорив до кайросу, до мисленневої множинності, примноження екзистенцій – означає смерть циклосу, означає смерть міфу і режиму, який на ньому тримається. Тож війна постає як засіб збереження живучості сучасного російського фашистського режиму у деякій, хоча й не тривалій, але перспективі. Зрозуміло, що цей засіб є неадекватним, спирається на ірраціональність окремих персоналій, російських політиків, кримінологічного-психоаналітичне профілювання яких – справа окремих досліджень. Але, тим не менш, з функціональної точки зору, війна презентує спробу заперечення майбутнього й цементування фронтиру... В цьому суть: для російського фашизму немає ніякого майбутнього, є лише міфологізована, амнезійна історія, тільки монохромне минуле. За нього ладні вбивати [13, с. 101].

Серед іншого, це означає і те, що українські військовослужбовці, не дивлячись на колосальну психоемоційну напруженість, травматичність умов несення служби, не мають вдаватися до жорстокого поводження із військовополоненими, допускати інші порушення законів та звичаїв війни. І шлях до цього перш за все – через свідомість, через усвідомлення на рівні імперативу власної гідності, як гідності рівної нації у цивілізаційній сім'ї європейських народів.

Висновки. На сьогоднішній день військова сфера на ідеологічному та загальнодержавному рівнях малодосліджена, адже йдеться, як правило, про військові науки, тисячі наукових статей, які потребують свого опрацювання з позицій викристалізації кримінологічного знання, запобігання різного роду криміногенних станів. Сьогодні ми активно працюємо над темою військової сфери, в напрямку виявлення зерна кримінології війни крізь призму війська (тактики ведення, осмислення проблеми війни з позицій стратегічного). Можливо, у такий спосіб вдасться актуалізувати дану тему з метою її подальшого наукового розроблення.

Система освіти в умовах воєнного стану потребує докорінної модернізації, укомплектованості, наглядності. Так, особливої уваги сьогодні заслуговує тік-ток-культура у формуванні воєнної ідеології, зокрема і кримінології. Відеоматеріали здатні вплинути на свідомість людини, по-справжньому формувати патріотично налаштовану молодь.

Таким чином, виходячи з означеного, акцент у подальших наукових дослідженнях нами робитиметься на характеристиці ціннісно-світоглядного компонента кримінологічних стратегій в умовах війни. Як видається, особливого аналізу потребують цінності і блага, а також смисли, що формують українську ідентичність (воля, людина, народ, земля, держава, Бог...). Деталізація того, яким чином ці складові вмонтовані в процес загальносоціальної протидії злочинності в умовах війни, за умови їхнього посилення з допомогою військово-патріотичного виховання неодмінно дасть переконливі успіхи та результати. Особливої актуалізації за цих умов потребує окреслення проблеми фронтів та фронтірної злочинності, яка розроблялася Ю. В. Орловим. Чи всі громадяни України поділяють цінність України? І скільки у нас ймовірних опозиційних субспільнот в українському суспільстві, адже протидія колаборації з агресором шляхом примусу – неефективний метод. Потрібно боротися за уми людей (людства). А це процес тривалий, тому має ґрунтуватися на відповідних стратегіях. Такий загальний задум неодмінно буде втіленим у життя, і з часом можна буде говорити про більш детальні конструкції окресленої наукової проблеми.

На даному ж етапі протидії збройній агресії російської федерації його стрижнем доцільно визнати: 1) військово-патріотичне виховання як цільових груп (військовослужбовців, учнівської молоді, студентства, інших груп мобілізаційного резерву), так і широких верств населення як засіб зміцнення національної ідентичності; 2) національно-ідентичнісне просвітництво як напрям гуманітарної політики, спрямованої на зниження інтенсивності відтворення фронтів в українському суспільстві та обструкції детермінаційного комплексу фронтірної злочинності, поширення злочинів на ґрунті ненависті. Цей підхід можливо використати й в межах реалізації перехідного правосуддя в Україні у постконфліктний період.

Література

1. АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви. Харків, 2016. 352 с.
2. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. С. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Носач А.В. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України: кримінологічне дослідження : монографія. Х. : Золота миля, 2020. 372 с.
4. Литвинов О.М. Стратегія протидії злочинності. Вісник асоціації кримінального права України. 2013. № 1(1). С. 377–387. URL: http://наука.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_22.pdf
5. Кожушко С.О. Протидія злочинності в оборонно-промисловому комплексі України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид наук, проф. О.М. Литвинова ; Кримінологічна асоціація України. Харків : Факт, 2022. 185 с.
6. Орлов Ю. В. Фронтір як категорія кримінологічного дискурсу. Архів кримінології та судових наук. 2020. № 1. С. 98–108. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.1.2020.08>
7. Рябокін Р.М., Рябокін М.В. Навчальний зміст військово-патріотичного виховання на основі досвіду НСОУ. Пласт. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 22(2). С. 157–161.
8. Бахтін А. Організація військово-патріотичного виховання. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2016. № 4. С. 208–211.
9. Маркітантов В. Місце провідної верстви у спадщині Дмитра Донцова / В. Маркітантов. Humanitarian vision. 2015. Vol. 1, Num. 1. С. 27–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_1_7
10. Пеліпейченко Л.М., Ревуцька С.М., Риб'як В.В. Ціннісні пріоритети професійної комунікативної культури українських військових: інтернаціональні та національно-специфічні ознаки. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31(70), № 3(2). С. 35–41.
11. Як «Моторола» вбив полоненого «кіборга» – розповідь очевидця. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150415_branovytsky_death_witness_sova_interview_vs (дата звернення: 10.02.2023).
12. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
13. Орлов Ю. В. Картографія російського фашизму: кримінологіко-психоаналітична розмітка. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2022. № 2(27). С. 68–103.